

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 42, godina XXI
novembar, 2016.
[str. 201-203]

© Monos 2016

Mujo Begić, Senadin Ramić, Zlatan Ališić: *Tomašica – masovna grobnica*

*Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015,
152.*

Jasmin Medić, MA

Masovne grobnice nepobitan su dokaz izvršenog genocida nad bošnjačkim narodom u toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Sumirajući događaje u Bosni i Hercegovini, čija je tematika usko vezana za agresiju i genocid, nijedan događaj – izuzev izricanja presude u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) pred Međunarodnim sudom pravde ili izricanje prvostepene presude u predmetu protiv ratnog lidera bosanskih Srba Radovana Karadžića pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju – nije izazvao toliku pažnju javnosti kao otkrivanje masovne grobnice Tomašica 2013. godine. Proces njene ekshumacije i statistički pokazatelji nakon okončanja iskopavanja posmrtnih ostataka, pokazali su da se radi o najvećoj masovnoj grobnici na prostoru bivše Jugoslavije. Naime, u ovoj masovnoj grobnici pronađeni su posmrtni ostaci 435 bošnjačka i hrvatska civila, žrtava genocida počinjenog na području opštine Prijedor. Značaj otkrivanja ove masovne grobnice je i u tome što je upravo proces ekshumacije, 21 godinu nakon počinjenog zločina, skrenuo pažnju javnosti o ovoj vrsti najtežeg oblika zločina protiv čovječnosti, počinjenog na području opštine Prijedor. Nije pogrešna tvrdnja da je genocid, počinjen nad prijedorskim Bošnjacima i Hrvatima neopravdano, kako medijski tako

i institucionalno, zapostavljen u bosansko-hercegovačkoj, ali i široj javnosti. Zbog toga su od iznimne vrijednosti veliki dio radova objavljenih na ovu temu.

Godinu dana nakon okončanja ekshumacija, u izdavaštvu Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, tri autora (Mujo Begić, Senadin Ramić i Zlatan Ališić) objavili su monografiju pod nazivom “Tomašica – masovna grobnica” i time, kao aktivni učesnici u procesu pronalaska posmrtnih ostataka na ovoj lokaciji, ostavili vrijedan pisani trag o ekshumaciji na ovom području. Naravno, bilo bi pogrešno pisati o procesu ekshumacija, a ne navesti sve ono što je prethodilo postojanju ovakve jedne masovne grobnice. Autori su udruženim naporima upravo to i učinili u toku pisanja ove monografije.

Knjiga se sastoji, osim uvodnog, od dva dijela. U prvom dijelu (9 – 36), pored osnovnih podataka o opštini Prijedor, autori supozivajući se na sudski utvrđene činjenice, memoarske radove svjedoka ratnih zločina, te arhivsku građu Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine – dali kraći hronološki prikaz dešavanja na području ove opštine počev od 30. aprila 1992. godine kada su SDS, jedinice JNA i policijske strukture, nelegitimnim putem, preuzeli vlast u Prijedoru. Opisuju napad srpskih vojnih i policijskih jedinica na dijelove opštine Prijedor u kojima su apsolutnu ili relativnu većinu stanovništva činili Bošnjaci i Hrvati. Nakon napada na selo Hambarine, 24. maja 1992. godine, napadnut je Kozarac. Osim opisa napada i zločina nad bošnjačkim civilima u Kozarcu, autori otkrivaju podatak do kojih su došli u toku samih ekshumacija, a to je da su prve žrtve ukopane u Tomašici upravo Kozarčani, što je bila iznenađujuća informacija čak i za istraživače genocida na području Bosanske krajine. S obzirom da je osvajanje Kozarca bio jedan od prioritarnih strateških ciljeva srpskih snaga,

došlo se do spoznaje da je masovna grobnica Tomašica nastala upravo za vrijeme osvajanja Kozarca od strane srpskih snaga, što je početna faza operacionalizacije genocida na ovom području. Nakon opisa napada na Kozarac i njegovu okolinu, autori opisuju napade srpskih snaga na dijelove grada Prijedora i napade na bošnjačka sela na lijevoj obali Sane, odakle će žrtve biti također prebačene u Tomašicu, a zatim na tom mjestu i “tajno” ukopane. Zaključno sa prvim dijelom knjige, autori nam kroz fotografije osobnih iskaznika žrtava dokumentuju da je u ovoj masovnoj grobnici nađeno mnoštvo ličnih stvari koje su posjedovale žrtve, ali i potvrđuju identitet žrtava koji se naknadnim postupkom utvrđuje.

Drugi dio knjige (37 – 152), uz zaključna razmatranja i spiska izvora i literature, opisuje način na koji su srpske vlasti prikrivale posmrtnu ostatke žrtava čak 21 godinu. Napomene radi, treba podsjetiti da je Tomašica mjesna zajednica, naseljena srpskim stanovništvom, a da su domaćinstva udaljena tek nekoliko desetina metara od masovne grobnice. Ovdje dolazimo do pitanja da li su i na koji način mještani ovog sela učestvovali u prikrivanju posmrtnih ostataka ubijenih civila? Opisom masovne grobnice te fotografijama sa ranijih ekshumacija, autori čitaocima približavaju težinu procesa traganja za posmrtnim ostacima, pogotovo kada je riječ o nepristupačnim lokalitetima kakva je, u ovome slučaju, Tomašica. Svakako da su najupadljivije fotografije ubijenih žrtava na čijim rukama su pronađeni satovi, u džepovima garderobe novci, ključevi, lijekovi i druge materijalne stvari.

Na području općine Prijedor, u toku 1992. godine, od najmanje 3176 ubijenih je i 102 djece. Osobe koje angažovano rade na ovakvim izuzetno teškim i zahtjevnim poslovima kakve su ekshumacije, saglasne su da im je najteže kada pronađu posmrtnu ostatke maloljetnih osoba. Kada je riječ o ovoj masovnoj grobnici, pronađeno je petnaest slu-

čajeva otkrivanja posmrtnih ostataka maloljetne djece. Sistematskim napadima ili u koncentracionim logorima ubijeno je i 263 žene. U ovoj masovnoj grobnici pronađeni su posmrtni ostaci i četiri ženska skeleta. Autori navode također i statističke podatke iz jedne obližnje masovne grobnice, Jakarine kose, te navode da su u njoj pronađeni posmrtni ostaci deset žena i šest maloljetnika. U ovome dijelu knjige izneseni su i posebno zastrašujući statistički podaci. Naime, tabelarno je prikazano u koliko slučajeva su u ovoj masovnoj grobnici pronađeni zajedno otac i sin, odnosno otac i više sinova, te u koliko slučajeva su pronađena dvojica ili više braće zajedno ukopanih, a potom i zajedno ekshumiranih. Masovna grobnica Tomašica ostat će prepoznatljiva i po zločinu počinjenom nad porodicom Have Tatarević. Ovoj Prijedorčanki u toku genocida ubijeni su muž i šest sinova. Svi oni su zajedno pronađeni u ovoj masovnoj grobnici. Tokom ekshumacija, stručnjaci mogu prepoznati na koji način su usmrćene žrtve. Autori i o tome pišu, te navode da su žrtve, ne samo ubijane vatrenim oružjem, nego i oštrim pa čak i tupim predmetima ili fizičkom snagom. Inače, treba napomenuti da su prijedorski koncentracioni logori Omarska, Keraterm i Trnopolje značajni i po sadističkim zlostavljanjima nad

zatočenicima, od kojih su mnogi preminuli. Veliki broj žrtava iz ova tri logora ukopani su i ekshumirani na Tomašici.

Posljednji dijelovi ove monografije, obilježeni su fotografijama posjetilaca u toku ekshumacija na ovoj masovnoj grobnici, identifikaciji posmrtnih ostataka i dženazi za ekshumirane i identifikovane žrtve iz Tomašice. Naime, 20. jula 2014. godine u Kozarcu je klanjana kolektivna dženaza za 284 žrtve. Sve ovo također je u knjizi popraćeno fotografijama. Jedno poglavlje posvećeno je i medijskom izvještavanju o pronalasku masovne grobnice Tomašica. O ekshumacijama su izvještavali svi domaći mediji, ali i strani poput BBC, CNN, NY Times, RSE, France Press, Deutsche Welle i mnogi drugi. Kao učesnici procesa ekshumacije na ovoj masovnoj grobnici, autori su na kraju spomenuli poimenično koje organizacije i koji pojedinci su pružili materijalnu, organizacijsku ili neku drugu vrstu pomoći pri ekshumaciji, naglašavajući da za proces ekshumacije nisu bila obezbijeđena sredstva nadležnih državnih institucija.

Monografija autora Muje Begića, Senadina Ramića i Zlatana Ališića poslužiti će, ne samo istraživačima ratnih zločina, nego će čitaocu približiti svu problematiku jednog izuzetno teškog, ali veoma značajnog procesa kakve su ekshumacije.